

РОЗВИТОК І СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Козубовський Р.В.,

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті конкретизовано поняття «соціальна робота» і «соціальна освіта», проаналізовано їх зміст, завдання, основні функції, види та рівні. Наголошується на важливості подальшого розвитку і вдосконалення соціальної роботи і соціальної освіти в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства.

Ключові слова: соціальна робота, соціальна освіта, розвиток.

Уточнены понятия «социальная работа» и «социальное образование», проанализированы их содержание, задания, основные функции, виды и уровни. Акцентируется внимание на важности дальнейшего развития и совершенствования социальной работы и социального образования в Украине на современном этапе развития общества.

Ключевые слова: социальная работа, социальное образование, развитие.

Kozubovsky R.V. THE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL WORK AND SOCIAL EDUCATION IN UKRAINE

In this article the terms social work and social education are defined and their content, tasks, the main functions, kinds and levels are analyzed. The great importance of the further development of social work and social education in modern Ukrainian society is underlined.

Key words: social work, social education, development.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна перебуває в надзвичайно складних соціально-політичних та економічних умовах, коли відбувається широкомасштабне реформування суспільства. Саме в такі кризові історичні періоди особливого значення набуває професійна соціальна робота, яку повинні забезпечувати висококваліфіковані фахівці. Як відзначає вітчизняний дослідник В. Васильєв, доля сучасних демократичних реформ, зміст їх соціальної бази безпосередньо пов'язані з розвитком інституту державної служби, в тому числі і соціальної, оскільки саме опираючись на неї, держава може забезпечити економічний та соціальний добробут населення [1, с. 4].

С. Мельник цілком справедливо зауважує, що наявна соціальна ситуація висуває особливі вимоги до спеціалістів соціальної сфери, тому що цей складний вид діяльності передбачає наявність різнобічних знань, здібностей і досвіду. Питання підвищення ефективності діяльності працівників, які займаються підтримкою найбільш незахищених верств населення, мають високу соціальну значущість, оскільки їх професіоналізм є вирішальним фактором для реалізації соціальної політики. Тільки професійно підготовлені, компетентні працівники можуть захищати існуючу практику від руйнівних тенденцій, які неминуче супроводжують процес радикальних соціальних перетворень [5, с. 22].

Слід підкреслити, що деякі елементарні форми соціальної роботи були відомі людству ще кілька століть тому. Вони в основному зводились до благодійності, надання допомоги хворим, бідним, безробітним, дітям-сиротам, дітям з неблагополучних сімей, засудженим тощо. Основні принципи соціаль-

ної роботи, які через багато століть послужили основою для формування наукової концепції соціальної роботи, були закладені ще в давніх цивілізаціях Єгипту, Китаю, Греції.

Науково-теоретичне осмислення форм соціальної допомоги було започатковане в XIX ст. на Заході та з самого початку набуло конкретної спрямованості стосовно різних рівнів практики соціальної роботи: на рівні індивіда, групи, сім'ї, суспільства.

Перехід від системи допомоги до оформлення професійної діяльності – соціальної роботи набув актуальності на межі ХІХ – ХХ століття [6, с. 9]. Особливу роль у розвитку теорії соціальної роботи відіграли дослідження З. Фрейда, Б. Скіннера, Ж. Піаже, К. Леві, Р. Мертона, М. Річмонд, Д. Фішера, М. Фолетта та інших учених.

Реалізація ідеї професіоналізму у ХХ столітті привела до виникнення нової професії соціального працівника. Великобританія і США були тими країнами, де соціальна робота вперше оформилася як особливий вид діяльності, а згодом була поставлена на професійну основу. У Великій Британії професійна підготовка соціальних працівників розпочалась із 90-х років XIX століття з лекційної і практичної роботи, пов'язаної з діяльністю Товариства благодійності в Лондоні. Проте заснування першого навчального закладу, професійно орієнтованого на соціальну роботу, відбулося в Амстердамі, де в 1899 році був відкритий перший у світі Інститут підготовки соціальних працівників. На початку ХХ століття в Європі і Америці вже діяло 14 шкіл соціальної роботи. У США цю професію зразу стали називати соціальною роботою, а в країнах Європи –

соціальною медициною. З часом і в Європі перейшли до американського варіанту її назви, і тепер вона визнана у всьому світі [8].

Як відзначає В. Поліщук, філософія соціальної роботи виникла у зв'язку з такими явищами і феноменами, як християнство, державність, право, розвиток суспільної моралі і норм суспільного життя. Ці явища спричинили виникнення певних форм підтримки людини в різних ситуаціях, надання їй соціальної допомоги і підтримки [7, с. 10].

В останні десятиріччя розвитку соціальної роботи як науки і професійної діяльності сприяли дослідження зарубіжних вчених, зокрема: Б. Андерсон, А. Браун, Ю. Галагузова, Л. Гібс, М. Доел, П. Павленок, О. Панов, А. Пінкус, М. Пейн, Ш. Рамон, Й. Фішер, О. Холостова, Т. Шанін, С. Шардлоу та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна соціальна робота і підготовка фахівців для цієї специфічної сфери діяльності були започатковані в Україні порівняно недавно, на початку 90-х років ХХ століття. Значний вклад у розвиток теорії і практики соціальної роботи в Україні внесли: В. Васильєв, І. Зверева, І. Кабаченко, О. Карпенко, А. Капська, І. Ковчина, М. Лукашевич, І. Мигович, В. Поліщук, Ю. Поліщук, В. Полтавець, Т. Семигіна та інші, проте в науковому плані багато аспектів соціальної роботи і соціальної освіти поки що недостатньо досліджені і вимагають подальшого вивчення.

Мета статті полягає в уточненні поняття «соціальна робота» і «соціальна освіта», визначення їх основних функцій і завдань на сучасному етапі розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчує наявність різного розуміння науковцями соціальної роботи, проте у усіх визначеннях є багато спільного.

Так, зарубіжні вчені Ш. Рамон і Т. Шанін [2] розуміють соціальну роботу як організацію особистісної служби допомоги людям. Вона заснована на альтруїзмі і спрямована на те, щоб полегшити людям життя, і, по можливості, кардинально вирішити їх проблеми.

Крім цього, соціальна робота є важливою ланкою між людьми, які потребують допомоги і державним апаратом, а також законодавством.

Вітчизняна дослідниця Т. Семигіна визначає соціальну роботу як професійну діяльність, яка полягає у наданні можливості людям якомога повніше розкривати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення дисфункцій; як систему теоретичних і практичних знань, які мають на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом наснаження і підтримки найменш захищених груп суспільства та протидії факторам соціального виключення [9, с. 181].

О. Карпенко пропонує визначення соціальної роботи у широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні соціальна робота – це вплив громадськості, професіоналів, індивідів на соціальне облаштування суспільства завдяки формуванню і реалізації державної соціальної політики, спря-

мованої на створення сприятливих умов для життєдіяльності кожної людини, її родини, громади. У більш вузькому розумінні соціальна робота – це професійна діяльність, що здійснюється професійно підготовленими спеціалістами і спрямована на надання індивідуальної допомоги особі чи групі осіб, котрі потрапили в скрутну для них ситуацію, шляхом інформування, консультування, безпосередньої фінансової допомоги, соціальної реадaptaції, догляду та обслуговування хворих і одиноких, надання психологічної і педагогічної підтримки та орієнтації на тих, хто потребує допомоги, на власну активність у вирішенні складних життєвих проблем [4, с. 34].

Крім наведених визначень, існує багато інших думок щодо суті соціальної роботи. Вона визначається як: професійне сприяння людям в успішному вирішенні їх життєвих проблем за допомоги розвитку ресурсів особистості та її соціального оточення, забезпечення інтеграції індивідів, груп у суспільство (Н. Данакін); цілеспрямована діяльність державних і громадських організацій, окремих осіб з надання допомоги людині в реалізації її творчих, інтелектуальних здібностей і створення для цього необхідних умов (Т. Демидова); технологія здійснення соціальної політики у сфері підтримки та соціального захисту населення (Л. Гуслякова); професія інтегративна, міжвідомча, передбачає сприятливі умови для безперервного розвитку і самореалізації особистості на всіх вікових етапах і в різних сферах її мікросередовища (В. Бочарова); не тільки професійна, але і волонтерська діяльність, спрямована на надання клієнтам індивідуальної допомоги (Л. Топчій); заснована на філантропічному підході (М. Фіров, О. Холостова), суть якого полягає у вирішенні соціальних проблем суспільства через волонтерську діяльність, милосердя, філантропію, благодійність і меценатство.

Отже, очевидно, об'єктом досліджень соціальної роботи є процес зв'язків, взаємодій, взаємовпливів механізмів, способів і засобів регуляції поведінки різних соціальних груп та індивідів, що сприяє реалізації їх життєвих сил і соціальної суб'єктності, а також характер поєднання та узгодження життєвих сил індивіда і групи і засобів забезпечення їх реалізації в різних соціальних ситуаціях.

Предметом соціальної роботи як самостійної соціальної науки є закономірності сприяння становленню і реалізації життєдіяльності людини в нових соціально-економічних умовах, а також вдосконалення механізмів узгодження власних життєвих сил людини і засобів забезпечення їх реалізації.

Становлення соціальної роботи як нового для українського суспільства виду професійної діяльності, виникнення державних установ соціального обслуговування населення та численних громадських організацій призвели до актуалізації проблеми соціальної освіти з точки зору виявлення її тенденцій і змісту; конкретизації специфіки соціальної роботи на сучасному етапі її розвитку; визначенню умов оптимізації підготовки фахівців у соціальній сфері.

Важлива роль в уточненні поняття «соціальна освіта», її значення, функцій, цілей, завдань, принципів, видів і рівнів належить дослідникам: Ю. Галагузовій, І. Зимній, А. Капській, О. Карпенко, І. Миговичу, В. Поліщук, В. Полтавцю, О. Холостовій, В. Ярській та ін..

Визначається соціальна освіта як: частина загального і будь-якого виду професійної освіти (О. Холостова); система підготовки кадрів для потреб «третього сектору» (С. Григор'єв); підготовка фахівців для установ соціальної сфери, навчання соціальним наукам, прищеплення практичних навичок виховання (І. Лавриненко).

Разом з тим вчені підкреслюють, що соціальна освіта спрямовується на формування особистості, здатної до самореалізації в соціальній сфері, до здійснення всіх компонентів інтегративного освітнього процесу, до виконання функцій і професійних ролей фахівця соціальної сфери (В. Жуков).

Соціальна освіта передбачає навчання фахівців соціальної сфери основним правилам життєдіяльності людини в суспільстві, освоєння соціальної культури, формування соціального мислення і дії, культури соціальних почуттів і культури соціальної організації.

Російська дослідниця Ю. Галагузова розглядає поняття «соціальна освіта» в широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні соціальна освіта означає вид професійної освіти, що представляє соціальний інститут, виконує економічну, соціальну, культурну функції в суспільстві. У вузькому розумінні соціальна освіта – це формування особистості, здатної до ефективної самореалізації в соціальній сфері, до здійснення всіх компонентів інтегративного освітнього процесу, для виконання повного спектру функцій і професійних ролей спеціаліста соціальної сфери [3, с. 98].

Відзначається роль соціальної освіти для розвитку творчої ініціативи, самостійності, конкурентоспроможності, мобільності майбутніх фахівців соціальної сфери (І. Зимня), адекватних уявлень про процеси, що відбуваються в сучасному світі, про специфіку інтересів і поведінки різних соціальних груп (Т. Руднєва).

Вчені виділяють соціальну функцію соціальної освіти, яка полягає у забезпеченні належної соціалізації особистості в процесі професійної діяльності та культурну функцію, спрямовану на розвиток здібностей майбутнього фахівця соціальної сфери та перетворення соціальної дійсності (Ю. Галагузова).

До стратегій соціальної освіти Вірська відносить: свободу вибору, інноваційну зміну середовища та регіональної інфраструктури, участь у становленні громадянського суспільства [10].

Мета соціальної освіти виражається в підготовці фахівців, готових до розробки та апробації технологій соціальної інтеграції особистості в суспільство, соціальної експертизи проектів у соціальній сфері, соціального менеджменту установ та організацій. Основні завдання соціальної

освіти: профілактика соціальних проблем; розробка та впровадження інноваційних технологій особистісної реалізації; реалізація соціальних технологій в соціальних установах та ін. У числі головних завдань соціальної освіти називають встановлення «балансу» потреб людини і суспільства, що досягається висуненням пріоритетних цінностей у вигляді дотримання інтересів людини.

На основі виявлення особливостей соціальної освіти визначають її базові принципи: гуманізм; послідовність і цілісність соціальної освіти; використання у змісті соціальної освіти світових освітніх стандартів; єдність державних, громадських, професійних та індивідуальних цінностей; виховання активного ставлення до суспільного життя.

У процесі спеціальних досліджень феномену соціальної освіти і її значущості (В. Нікітін і Г. Медведєва, О. Холостова та ін.) розрізняються види та рівні соціальної освіти: неформальна соціальна освіта представляє собою сукупність розрізнених практичних відомостей про світ, отриманих поза межами формального освітнього процесу протягом всього свого життя; формальна соціальна освіта пов'язана з цілеспрямованою освітньою діяльністю, організованою в системі професійної освіти, і багато в чому визначає рівень соціалізації індивіда, його готовність до самостійного функціонування у професійній діяльності.

На загальнонауковому рівні соціальної освіти фахівці отримують знання про закони, засади розвитку соціальної сфери (соціальну взаємодію людей, груп) і вміння аналізувати, прогнозувати, створювати проекти для перетворення суспільства. На спеціалізованому рівні здійснюється спеціалізація соціальної освіти, коли фахівці оволодівають теоретико-методологічними, загально професійними і спеціальними знаннями і методиками професійної діяльності; набувають вміння здійснювати експертно-аналітичну, організаційно-управлінську, прогностично-проектну діяльність з надання допомоги колективу, групі, окремим особам у соціалізації в рамках підготовки фахівців із соціальної роботи, а також відповідно до потреб суспільства.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, професійна соціальна робота має велике значення в сучасному українському суспільстві, де відбуваються суттєві трансформаційні процеси. Вона сприяє становленню і реалізації життєдіяльності людини в нових соціально-економічних умовах, а також вдосконалення механізмів узгодження власних життєвих сил людини і засобів забезпечення їх реалізації. Успішне забезпечення професійної соціальної роботи можливе тільки за наявності висококваліфікованих фахівців, що передбачає вдосконалення соціальної освіти. Пошук найбільш оптимальних шляхів вдосконалення різних аспектів професійної підготовки фахівців соціальної сфери вимагає подальших наукових досліджень, які повинні здійснюватися як педагогами, так і психологами, соціологами, медиками, юристами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильєв В.В. Посібник до вивчення розділу «Кадрова робота з державними службовцями» / В.В.Васильєв. – Дніпропетровськ : РВВ ДНУ 2006. – 72 с.
2. Взаимосвязь социальной работы и социальной политики /под ред. Ш. Рамон. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 256 с.
3. Галагузова Ю.Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов: дис... доктора пед.наук : 13.00.08 / Галагузова Юлия Николаевна. – М.: 2001. – 373 с.
4. Карпенко О.Г. Вступ до спеціальності «Соціальна робота»: навч.-метод. пос. / О.Г.Карпенко. – К.: Вид. дім «Слово», 2011. – 248 с.
5. Мельник СМ. Перспективи підготовки фахівців для соціальної сфери / С.М.Мельник // Соціальний захист. – 2002. – № 8. – С. 22 – 25.
6. Поліщук: В.А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : монографія / В.А. Поліщук. – Тернопіль : ТПНУ, 2006. – 424 с.
7. Поліщук В.А. Соціальна робота: [підручник] /В.А.Поліщук, О.П.Бартош-Пічкач, Н.М.Горішна та ін. / за ред. Н.Г.Ничкало. – Тернопіль: ВАТ «ТБК «ЗБРУЧ», 2010. – 330 с.
8. Попович Г.М. Інституалізація соціальної роботи в Україні: монографія / Попович Г.М. - Ужгород: Гражда, 2003. – 184 с.
9. Семигіна Т.В.Словник із соціальної політики /Т.В. Семигіна – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 253 с.
10. Ярская В.Н. Экзистенциальные смыслы и гражданские перспективы социального образования / В.Н. Ярская // Журнал исследований социальной политики. – 2004. – № 3. -С. 347-362.